

УДК 378.14

**ТИПОЛОГІЯ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ
СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

Дроздова І.П., докт. пед. наук (Харків)

У статті запропоновано типологію навчальних текстів для ефективної реалізації завдань формування і розвитку професійного мовлення студентів-нефілологів ВНЗ; визначено критерії відбору та аспекти тексту з урахуванням цілей і завдань професійно орієнтованого навчання, виховання й розвитку особистості сучасного фахівця.

Ключові слова: критерії відбору та аспекти тексту, особистість сучасного фахівця, розвиток професійного мовлення студентів-нефілологів ВНЗ, типологія навчальних текстів, цілі і завдання професійно орієнтованого навчання.

Дроздова И.П. Типология учебных текстов для развития профессиональной речи студентов высших учебных заведений нефилологического профиля. В статье предложена оптимальная типология учебных текстов для эффективной реализации задач формирования и развития профессиональной речи студентов-нефилологов вузов; определены критерии отбора и аспекты текста с учетом целей и задач профессионально-ориентированного обучения, воспитания и развития личности современного специалистов.

Ключевые слова: критерии отбора и аспекты текста, личность современного специалиста, профессионально-ориентированное обучение,

развитие профессиональной речи студентов-нефилологов, типология учебных текстов.

Drozdova I.P. Typology of Training Texts Aimed at the Development of Students' Professional Speaking Skills in Non-linguistic Educational Institutions. The article deals with an optimal typology of training texts aimed at the effective implementation of the tasks for the formation and development of students' professional speaking skills in non-linguistic educational institutions. The criteria for selection and aspects of the text considering the main goals and tasks of the professionally-oriented teaching/learning, education and personal development of modern specialists have been defined.

Key words: criteria for selection and aspects of the text, development of students-non-philologists' professional speaking skills, personality of a modern specialist, professionally-oriented teaching/learning, typology of training texts.

Когнітивно-комунікативний підхід до навчання професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів нефілологічного профілю передбачає активність суб'єкта, формування якої складає одну з цілей навчання, що виникає в результаті взаємодії пізнання й об'єкта в рамках проблемної ситуації.

Актуальність статті зумовлена необхідністю розробки типології текстів з метою навчання студентів-нефілологів української мови за професійним спрямуванням, що, як об'єкт вивчення, має бути представлена ретельно відібраним, системно організованим матеріалом, центральною ланкою якого є текст. Текстотричний підхід до мови передбачає добір текстів-зразків, що мають типологічні характеристики певних жанрів мовлення, і подає мову як систему підсистем, що функціонує в різних сферах комунікації. Лінгвістичний аналіз й інтерпретація текстів різних мовленнєвих жанрів сприяють розвитку самостійності мислення, створенню концепції мови як функціонуючої системи, розвитку навичок професійної мовленнєвої діяльності фахівця, що забезпечує формування комунікативної компетенції.

Метою статті є визначення типології навчальних текстів для розвитку професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів нефілологічного профілю щодо формування особистості сучасного фахівця.

Ми вважаємо, що, з погляду лінгводидактики, навчальні тексти мають бути зразками літератури профільного характеру – природничонаукові, науково-технічні, науково-гуманітарні, які ми кваліфікуємо як навчально-наукові базові тексти. Наша позиція аргументується тими обставинами, що в перші роки отримання професійної освіти студенти-нефілологи працюють переважно з текстами загальноосвітніх дисциплін.

У цілій низці праць учених різних шкіл і напрямів (М. Жинкін, Т. Дридзе, Л. Златів, Д. Ізаренков, Г. Колшанський, М. Пентилюк, Т. Симоненко, Н. Формановська та ін.) розглянуто текст із метою науково-теоретичного аналізу сприймання, розуміння, критеріїв його добору для навчання. Типологію навчальних текстів (з погляду лінгводидактичного підходу) узагальнено в дослідженні Т. Симоненко, яка упорядкувала їх *за способом викладу, за характером емоційного та навчального впливу, за способом репрезентації, за прийомами результативності навчальної взаємодії* (прийоми побудови навчальних текстів, що спрямовані на досягнення високого ступеня засвоєння інформації) [4].

Створення оптимальної типології навчальних текстів має як теоретичне, так і прикладне значення, зважаючи на ефективну реалізацію завдань проблеми формування професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ. Упорядкування типології навчальних текстів дає змогу комплексно та системно підійти до питання розробки прийомів аналізу навчальних текстів за фахом, удосконалення вмінь побудови та породження їх у мовленні студентів.

У багатьох працях дидактів, психологів, психолінгвістів (А. Брудний, Л. Добраєв, Л. Златів, О. Лурія, Т. Серова, Л. Федотова, Г. Щедровицький, Г. Шелехова) розуміння при роботі з текстами, особливо науково-навчальними, характеризується як складний мисленнєвий процес, що містить розпізнавання мовних засобів і співвіднесення їх із ситуацією контексту на основі попереднього мовного досвіду читача [3; 5; 6].

Текст слід розглядати у таких *навчальних функціях*, а саме як:

- ілюстрацію функціонування мовних одиниць, зразок мовлення певної структури, форми і жанру;
- модель породження мовленнєвого висловлювання, повідомлення або мовленнєвого спілкування (текст-діалог);

- структуру керування смисловим сприйняттям;
- структуру керування навчальними діями тих, хто навчається, – навчальний текст – у навчанні аспектів мови (лексики, граматики, стилістики, риторики тощо) і видів українськомовної мовленнєвої діяльності (усіх видів читання, говоріння, аудіювання, письма) [5].

Функції тексту в навчанні українськомовного спілкування з урахуванням фахової спрямованості студентів не обмежуються зазначеними вище. З розвитком когнітивно-комунікативної методики стають актуальними й інші, нові його функції. До тексту як системи тісно примикають і структурно-мовленнєві утворення – різні типи текстів монологічного й діалогічного характеру, змішані жанри висловлювань. Систематизація різних типів текстів необхідна для навчання професійного мовлення з метою формування у студентів здатності користуватися різними жанрами, техніками мовленнєвого спілкування, з одного боку, і їх сполучення згідно з умовами майбутньої професійної діяльності, ситуацією ділового спілкування, характером рольової поведінки співрозмовників, міжособистісної і міжрольової взаємодії, – з іншого [6].

В основу *добору й типології навчальних текстів* у нашому випадку доцільно, окрім *лінгвістичних і змістовних оцінок* (доступність, логічність, інформативність, змістовна завершеність тощо), покласти *дидактичні і психолінгвістичні критерії*, що співвідносяться з цільовою спрямованістю навчання, стадіями формування умінь і навичок писемного наукового мовлення, функціонально-стильовим призначенням мовних засобів. Для відбору текстів було визначено такі критерії: *концептний* (текст містить основні концепти, що віддзеркалюють професійну актуальність, наприклад гіпотези, поняття тощо); *дидактичний* (текст має не тільки навчальний і виховний потенціал, а й необхідні мовні факти і явища); *сензитивний* (відповідність змісту тексту і його мовного оформлення віковим можливостям студентів); *когнітивний* (текст виконує свою освітню функцію і відповідає пізнавальним потребам студентів). Необхідно розглядати такі три *аспекти тексту*: *інформаційно-змістовний, термінологічний, стилістичний*. *Інформаційно-змістовний* аспект покликаний слугувати для мотивації, професійного й інтелектуального розвитку студентів. *Термінологічний* аспект має розвивати професійний вокабулярій студентів, знайомлячи їх

із масивами лексики спеціальності. Метою *стилістичного* аспекту можна вважати знайомство студентів із формулами письмового й усного мовлення наукового й офіційно-ділового стилів, провідними моделями мовлення, його ідіоматикою, нормативною граматикою, тобто набором так званих засобів метакомунікації (мовленнєвих кліше, характерних для вираження власної думки, аргументування тощо), що потрібні для логічного побудування й оформлення власних висловлювань, а також сприяння виходу в активне мовлення.

Окрім цього, усі текстові матеріали відбираються з урахуванням вимог відповідності цілям і завданням професійно орієнтованого навчання, виховання і розвитку особистості фахівця, сучасності й актуальності, репрезентативності мовного матеріалу, лінгвістичної доречності і цінності, змістовності й ілюстративності. Предметний план текстів слугує важливим засобом управління мотивацією студентів під час організації мовленнєвої діяльності. Для навчання використовуються тексти різних ступенів складності.

Саме наукові тексти через їх *логічність, безособовість, відсутність емоційності* є найбільш придатними для формування навичок професійного мовлення студентів-нефілологів. Вони найбільш прозорі для вивчення чинників, що впливають на фахове становлення і розвиток навичок усного й писемного мовлення майбутніх фахівців різних галузей [2; 6]. Особливості структури науково-навчального тексту мають неминуче відбиватися на його розумінні, структурна зв'язність тексту також нерозривно пов'язана з характерними ознаками мови, якою він написаний [4].

Не буде перебільшенням сказати, що вироблення навичок аналізу – синтезу українською мовою, вміння послідовно й логічно викладати ланцюг суджень, продукуючи зв'язне мовлення, аргументовано розмірковувати, робити висновки неможливе без роботи над навчальними текстами. Навички як діалогічного, так і монологічного висловлювання, такі необхідні студентам у їхньому професійному спілкуванні, доцільно формувати на текстах за фахом.

Принципи відбору, організації і подання текстового матеріалу визначаються конкретними завданнями кожного етапу навчання з урахуванням методичних, психологічних і лінгвістичних вимог. Базові навчальні тексти групуються за складністю і тематичними циклами, супроводжуються певною кількістю лексико-граматичних вправ,

у яких граматичний мінімум заняття органічно пов'язаний із лексичним. З метою добору текстів для навчання професійного мовлення і термінологічного мінімуму для студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ України доцільним є поєднання когнітивно-комунікативного, компетентісно-діяльнісного та професійно орієнтованого підходів. Отже, найбільш придатними для нашого дослідження вважаємо такі критерії добору навчального матеріалу: урахування потреб фаху; урахування специфіки мовного середовища, у якому перебувають студенти; урахування професійної цінності текстів та частотності їх насичення термінами за фахом; добір найбільш уживаних та частотних у мові професії термінів, що важко засвоюються в певному мовленнєвому оточенні.

Таким чином, сформулюємо лінгводидактично значущі висновки:

1. У якості вихідної одиниці, що є джерелом породження тексту, є інтенція, яка виникає в адресанта щодо адресата (цей висновок робиться на основі робіт Г. Колшанського, Т. Дридзе, Н. Формановської та ін.).

2. Семантичною структурою тексту є денотат (когнітивна модель відзеркаленого в тексті об'єкта реальної дійсності), однак такий денотат відбиває реальну дійсність відповідно до комунікативних якостей мовної особистості (яка сприймає і продукує текст). Оптимальною семантичною одиницею слід уважати метатему як інваріантний когнітивний елемент, що найбільше відповідає безлічі текстових варіантів у динаміці їх розгортання.

Таким чином, оскільки основною формою розвитку професійного мовлення є навчання спілкування на матеріалі тексту, то впорядкування типології навчальних текстів із метою розвитку професійного мовлення студентів-нефілологів дає змогу в подальшій науковій дослідницькій діяльності систематизувати основні методи та прийоми роботи з формування вмінь студентів-нефілологів створювати, трансформувати, опрацьовувати різні види навчальних текстів під час викладання української мови у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дроздова І.П. Теоретико-методичні засади розвитку українського професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів нефілологічного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук :

- спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання” / І.П. Дроздова. – Херсон, 2011. – 44 с.
2. Зарубина Н.Д. Текст: лингвистический и методический аспекты / Н.Д. Зарубина. – М. : Рус. яз., 1981. – 112 с.
 3. Річицький В. Відкритість інформації як універсальна вимога / В. Річицький // Вісник НАН України. – 2003. – № 9. – С. 26–45.
 4. Симоненко Т.В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія / Тетяна Володимирівна Симоненко. – Черкаси : Вид-во Вовчок О.Ю., 2006. – 328 с.
 5. Соколов А.Н. Формы обмена противоположными мнениями: полемика, дискуссия, спор / А.Н. Соколов. – М. : Просвещение, 1978. – 25 с.
 6. Суворова Е.Г. О письменной речи иностранных студентов технических вузов на основном этапе обучения / Е.Г. Суворова // Русский язык для студентов-иностранцев: сб. ст. – 1983. – № 22. – С. 48–52.
 7. Фивегер Д. Лингвистика текста в исследованиях ученых ГДР / Д. Фивегер // Синтаксис текста. – М., 1979. – С. 314–324.